

De Molukse geschiedenis in beeld

Museum Maluku
Maurick College
Universiteit Utrecht

Joyce van Os

CONTACTGEGEVENS

Joyce van Os

vanosjc@gmail.com

Museum Maluku

Master Cultuurgeschiedenis / Educatieve Master

Universiteit Utrecht 2010-2011 / 2011-2012

Docent geschiedenis Maurick College

Museum Maluku

www.museum-maluku.nl

INHOUD

Inleiding

- 1) Prekoloniale tijden
- 2) Het onderwijs en dekolonisatie
- 3) Het ontslag
- 4) De zelfzorg
- 5) De treinkaping

Literatuur

INLEIDING

De Molukse geschiedenis is lang een ondergeschoven kindje geweest in het Nederlandse geschiedenisonderwijs en de musea. Het inmiddels gesloten Museum Maluku was sinds de oprichting in 1990 het centrum voor geschiedenis, cultuur en erfgoed. Het museum probeerde taboes rondom de ontslagbrief aan de KNIL-soldaten en de treinkapingen te doorbreken. Daardoor was het een centrum voor geschiedenis en erfgoed.

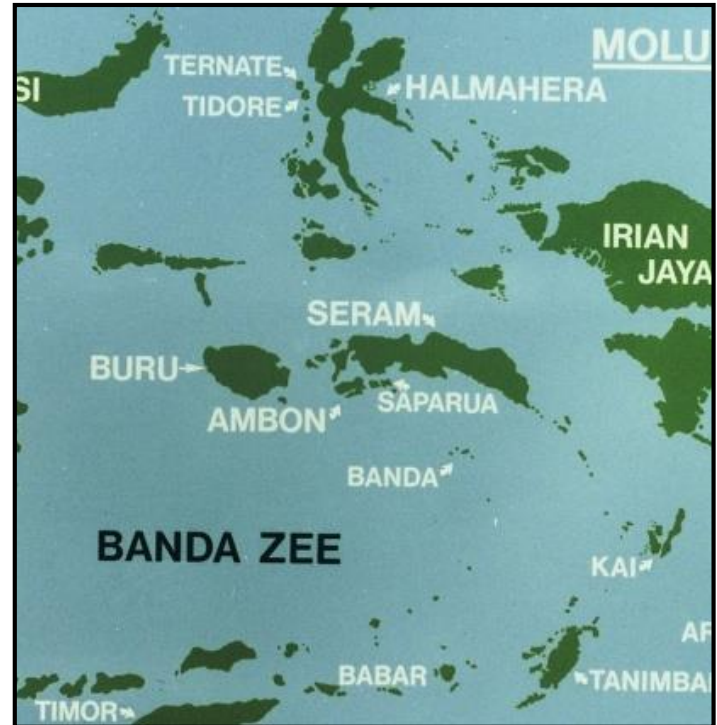
Door de treinkapingen werd duidelijk, dat de problematiek rondom minderheden groot was en dat er een centrum of museum nodig was. Ook in het geschiedenisonderwijs vinden leerlingen met een niet-Nederlandse achtergrond niet altijd aansluiting op de lesstof en daarom is dit lesboekje geschreven. Op het Maurick College is het gebruikt in

cursussen voor Molukse en niet-Molukse leerlingen om enerzijds meer verdieping te krijgen en te identificeren, en om anderzijds vanuit een ander perspectief de geschiedenis te bekijken. Standplaatsgebondenheid is hier dus een belangrijk begrip.

Dat komt in dit boekje aan bod in het hoofdstuk over de treinkapingen: de treinkapers en gijzelaars, de Nederlandse regering en de Molukse gemeenschap komen allemaal aan het woord. In de les zou dit onderwerp gebruikt kunnen worden om een kant van dekolonisatie te laten zien, maar ook om de begrippen "standplaatsgebondenheid" en "multi-perspectiviteit" te gebruiken. Daarnaast kan de docent dit gebruiken voor discussies over helden en slachtoffers, integratie en burgerschap. Tenslotte is

het mogelijk om vaker "specials" te schrijven over geschiedenis van minderheden en als casus te gebruiken in intercultureel onderwijs.

Joyce van Os, Vught/Utrecht 2015

1) PREKOLONIALE TIJDEN

DE ZUID-MOLUKSE EILANDEN

De originele naamgeving van de Molukken is onbekend, maar het zou afkomstig kunnen zijn van het Chinese *Mi Li Kü* of *Mi Li Tscha*. Dit was afgeleid van het Maleise woord *meritja* voor peper.

Onder de Zuid-Molukse eilanden worden de eilanden Ambon, Buru, Ceram, de Uliasser-, Banda en de Aru-eilanden en de zogeheten Zuid-Oosterse en Zuid-Westerse eilanden verstaan, gelegen in de Bandazee. Opvallend is dat tot de 16e eeuw nooit één vorst over de tribale eilanden heeft geheerst, maar ook geen overzeese Indonesische machten. Dit maakte de verspreiding van de Islam en het schrift gemakkelijker in de 15e en 16e eeuw.

DE SPECERIJEN EN BEVOLKING

De specerijen zijn een drijfveer geweest voor de kolonisatie van de Molukken, maar werden in de Bijbel (Hooglied 3:6) al genoemd: *'Wie is zij? / Die daar komt uit de woestijn / als een zuil van rook, / in een wolk van wierook en mirre / in een geur van kostbare kruiden?'*. De specerijen werden op grote afstanden verhandeld, omdat ze alleen op de Molukken te vinden waren.

De specerijen brachten handelaren van verschillende herkomsten naar de eilanden. Arabieren, Chinezen en Joden onder andere mengden zich met de oorspronkelijke bevolking. De Arabieren brachten de islam en het schrift met zich mee. Tot dan toe was de Molukse cultuur vooral een cultuur van mondelinge overlevering met mythes over het ontstaan van de eilanden (zie kader *Boi Ratan*).

HET GELOOF

Voor de komst van de islam en het christendom, geloofde de Molukse bevolking vooral in de kracht van goden en overleden voorouders, waarbij de natuur bezield werd voorgesteld: het animisme. Zowel goden (*nitu*) als voorouders werden aanbeden. De religieuze gebruiken werden gehouden in ceremonies in het gemeenschapshuis. Belangrijk waren de overgangsrituelen, offers, gebeden, feesten en het orakel.

In de 13e eeuw bereikte de Islam door handelscontacten via de Zijderoute Indonesië en vanaf de 15e eeuw kreeg de Islam een grotere invloed. De Islam verspreidde zich door handel en omdat Arabieren trouwden met Ambonese vrouwen. Invloeden van het oude geloof bleven bestaan: de hemelgod *Upu Lanite* werd één met Allah.

In de 16e eeuw kwam er nog een grote godsdienst bij, namelijk het christendom. Deze vond zijn weg door de missie en het zendelingenwerk tijdens de Portugese en Nederlandse kolonisatie. De Islam wortelde echter sterker door de vrijwillige bekering van de bevolking en door het schrift. Zoals beschreven kende de mondelinge Molukse cultuur geen schrift, maar omdat de Arabieren zowel schrift en geloof meebrachten, raakten deze sterk verbonden. Hierdoor kreeg het christendom veel minder invloed. Zodoende is Indonesië het grootste Islamitische land ter wereld.

Het christendom kreeg op de Molukken eeuwen later meer invloed door privileges: de Molukse mannen konden bijvoorbeeld dienen in het KNIL. De Molukse gemeenschap in Nederland is daardoor overwegend protestants en katholiek.

Boi Ratan

Hasamilalu was de zoon van Upu Latu Lori/Voorouder Vorst Lori en Tapala Siwa/Negenkleurige Regenboog. Zijn vader was geboren als een volwassen man in volledige wapenuitrusting uit opengespleten rotsen en zijn moeder was een hemelnimf. Zij had het wapen Sima-Sima/Eilanden dat waterbronnen, rivieren, zeeën en eilanden kon laten ontstaan.

Hasamilalu groeide niet op bij zijn ouders, omdat hij in het bos was achtergelaten. Hij groeide op bij de radja/vorst van Banda genaamd Lautaka en zijn vrouw Salaka/Zilver. Zij hadden al zeven zonen en één dochter: Boi Ratan/Prinses Rotan.

De ouders hoopten op een huwelijk tussen Hasamilalu en Boi Ratan, maar toen bleek dat Boi Ratan in verwachting raakte van Hasamilalu voordat zij getrouwd waren, vluchtte Hasamilalu van het hof. Hij liet het wapen Sima-Sima, dat hij had gekregen van Salaka achter.

Hasamilalu werd feestelijk ontvangen door zijn eigen ouders en werd radja van het rijk van zijn vader, Sahulau. Boi Ratan kreeg een dochter Boi Heka. Dit was een schade voor haar en haar broers vroegen zich af wie van de zeven met Boi Ratan een kind had gekregen. Het meisje werd in een kring geplaatst waar de zeven broers omheen stonden. Het godsoordeel, waar vooraf de machtige God werd verzocht de schuldige aan te wijzen, werd niet uit gesproken: het meisje kroop niet naar de één van de broers toe. Geen van de broers was de vader.

Boi Ratan vluchtte met haar dochter naar het hof van Hasamilalu, waar ze uit schande werd weggestuurd. Hasamilalu ontkende, dat Boi Ratan zijn vrouw en Boi Heka zijn dochter was en stuurde hen nog maals beiden weg. Boi Ratan sprak een vloek uit over het rijk van Sahulau waardoor het uit een zou vallen als Boi Heka zijn dochter zou zijn.

Hierop volgde een zondvloed waardoor Ambon Lease en Banda werden afgesplitst van het Nusa Ina, het Moedereiland Seram. De tranen van Boi Ratan werden de Banda-zee. Boi Ratan kon haar dochter niet meer voeden en gaf alles op, waardoor de macht van het mes Sima-Sima werkelijkheid werd. Boi Ratan stak het mes in de grond waardoor een stuk land afbrak en wegdreef. Dit werd het land Ambon. Boi Ratan maakt van hout kleine beeldjes die in de waterstromen worden meegevoerd en toen ontstonden de eilanden Haruku, Sapurua en Nusa Laut. Vervolgens legde Boi Ratan haar dochter Boi Heka op de grond waardoor de Banda-eilanden en de Banda-zee ontstonden. Zo ontstonden de Zuid-Molukse eilanden.

2) HET ONDERWIJS EN DEKOLONISATIE

DE GESCHIEDENISBOEKEN IN DE KOLONIËN

De Nederlandse staat begon aan het eind van de negentiende eeuw met een koloniaal onderwijsbeleid in Indonesië: de ethische politiek. Dit hield in dat Nederland Indonesië zou opvoeden tot een volwassen staat door bijvoorbeeld onderwijs en kerk. Hierdoor behield Nederland legitimatie om in Indonesië te blijven met een koloniaal regime. Het onderwijs, en vooral het Nederlandstalige onderwijs, had een klein bereik in Indonesië. Toch werd het belangrijk.

Het onderwijs in de koloniën was gericht op het overdragen van vaderlandse gevoelens waarin Oranje een centrale rol speelde. De leerlingen leerden zowel op de Nederlandstalige scholen (het Europees onderwijs) als op de Indonesische scholen (de Holland-

Indische school) de topografie en geschiedenis van Nederland.

HET VERZET TEGEN DE KOLONISATIE

De Nederlandse geschiedenis en het koningshuis stonden centraal in het geschiedenisonderwijs. De onafhankelijkheidsstrijd die vader des vaderlands Willem van Oranje voerde tijdens de Opstand, werd breed uitgemeten. Juist dit voorbeeld was één van de vele aanleidingen tot verzet en nationalistische tendensen in Indonesië. De kolonisator Nederland had zich bevrijd van Spanje: dat kon Indonesië ook. Sinds de jaren twintig ontstonden er nationalistische groeperingen. De ethische politiek zette dus juist aan tot verzet tegen het koloniaal regime en was aanleiding tot onafhankelijkheid van Indonesië. Niet alleen stond het koningshuis centraal in

het onderwijs, maar wilde Wilhelmina koningin blijven van Nederland én de koloniën. Overigens heeft zij Indonesië nooit bezocht en is zij in 1948, een jaar voor de onafhankelijkheid, afgetreden.

DE ZUID-MOLUKKEN

De Zuid-Molukse eilanden kwamen niet in verzet tegen Nederland, maar stonden aan de kant van Nederland en het koningshuis. De loyaliteit en de Oranjegezindheid was sterk. Dit had te maken met de Molukse militairen die een functie bekleedden in het KNIL en het christelijke geloof deelden. Er waren wel nationalistische tendensen, maar die vooral waren gericht tegen Indonesië. Deze kwamen tot uiting de proclamatie van de Republiek Maluku Selatan op 25 april 1950. Zowel Nederland als Indonesië hebben de Molukse staat niet erkend. Nederland wilde de banden met Indonesië

niet verder verslechteren en Indonesië verbied nu nog steeds elke verwijzing naar de RMS.

Viering van 40-jarig jubileum
Koningin Wilhelmina door
Molukse KNIL-militairen in Atjeh,
1938.

3) HET ONTSLAG

MOLUKSE KNIL-MILITAIREN NAAR NEDERLAND

De Nederlandse staat was gedwongen de soevereiniteit over te dragen aan de Verenigde Staten van Indonesië (VSI) naar aanleiding van de Ronde Tafel Conferentie in 1949. Binnen een half jaar moest het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL), dat bestond uit Indonesische, Molukse en Nederlandse militairen, uit Indonesië vertrekken. Nederlanders werden gerepatrieerd en Indonesiërs traden tot de *APRIS* (het Indonesische leger) toe.

De Molukse militairen wilden op Ambon gedemobiliseerd worden, maar dat werd net als afvloeiing naar Nederlands grondgebied Nieuw-Guinea verboden door Soekarno, de president van de VSI. Enkele Molukkers traden toe

tot de *APRIS*, maar de loyaliteit aan Nederland werd hen niet in dank afgenomen. Het proclameren van de RMS op 25 april 1950 veroorzaakte meer onrust op de Zuid-Molukse eilanden, waardoor het terugkeren naar de Molukken onveilig was. Nederland gaf geen steun aan de RMS, omdat dit de band met Indonesië zou verslechteren.

De Staat wilde de Molukse militairen demobiliseren in Indonesië. Dit was gevaarlijk, omdat de Molukkers gezien werden als landverraders. In 1949/1950 werd dit besluit met succes aangevochten door de Delegatie-Aponno en advocaat K.T.M. van Rijckevorsel. De Nederlandse staat bleef gedwongen zorg te dragen voor de militairen tot het veilig zou zijn terug te gaan naar plaats van keuze: Ambon.

Op 26 juni 1950 werd het KNIL opgeheven. De 4.000 nog niet gedemobiliseerde Molukse militairen kregen een tijdelijke functie in de Koninklijke Landmacht (KL). Er bleef door alle politieke onrust niets anders over dan afvloeiing naar Nederland. De militairen werden vanaf 21 maart 1951 in twaalf bootreizen naar Rotterdam gebracht. De *Kota Inten* maakte zowel de eerste als de laatste bootreis.

DE ONTSLAGBRIEF

De militairen werden al tijdens de bootreizen uit het KNIL ontslagen, en dat werd hen bekend gemaakt bij aankomst in Nederland. Aangezien de Molukkers officieel Indonesische staatsburgers waren, zou het problematisch zijn als ze in de KL dienden. Nederland was, net na de Tweede Wereldoorlog, afhankelijk van het Amerikaanse Marshallplan. De

Verenigde Staten, die veel invloed hadden op de Verenigde Naties had, konden de hulp inhouden, wanneer er zich conflicten voordeden met de oude koloniën.

DE REACTIE VAN MOLUKSE KNIL-MILITAIREN

De ontslagbrief kwam als donderslag bij heldere hemel: de Molukse militairen hadden hun ontslag verwacht bij aankomst op Ambon. Het ontslag werd aangevochten door sergeant-majoor Saptanno en wederom advocaat Van Rijckevorsel. Het Ambtenarengerecht vernietigde het massale ontslag. Dit werd vervolgens door de Staat aangevochten, omdat het Ambtenarengerecht alleen mocht beslissen over *Nederlandse* ambtenaren en niet over Molukkers. Op 4 maart 1952 volgde alsnog een ontslag aan de militairen. Door de demilitarisering werden zij afhankelijk van Nederland.

De ontslagbrief aan de Molukse KNIL-militairen. De militairen werden ontslagen tijdens de bootreis naar Nederland, maar dat werd hen pas bekend gemaakt bij aankomst, 1951

"SHAUBRYN"

BEEINDIGING TIJDELIJKE DIENSTVERRICHTING BIJ
DE KONINKLIJKE LANDMAGT.

'De Commandant van het Demobilisatie Centrum Koninklijke Landmacht, daartoe aangewezen bij beschikking van de Minister van Oorlog van 21 Maart No. 196002, bepaalt, dat met inwerking van 9 Mei 1951 (1) de tijdelijke dienstverrichting bij de Koninklijke Landmacht van van de ex-K.N.I.L. militair(2), geboren te(3) op(4) eindigt.

Hem wordt toegestaan het militaire uniform te blijven dragen tot na aankomst in het voor hem aangewezen woonoord, alwaar hem burgerkleding zal worden uitgereikt.

Na ontvangst van de burgerkleding is het dragen van het militaire uniform strafbaar.

Amersfoort, 7 Mei 1951.

De Commandant Demobilisatiecentrum
Koninklijke Landmacht,
de Luitenant-Kolonel,

(C.Mels).

- (1) datum van dag na voltooiing geneeskundig onderzoek,
- (2) geslachtsnaam en voornamen,
- (3) geboorteplaats,
- (4) geboortedatum.

Bovengenoemde persoon weigerde deze mededeling in ontvangst te nemen. De inhoud werd hem mondeling medegedeeld

Amersfoort,1951

De

Advocaat K.T.M. van Rijckevorsel met Molukse delegatie bij het Ambtenarengerecht in Den Haag, 1951

De Kota Inten kwam op 21 maart 1951 als eerste boot aan in Rotterdam

De overtocht van Java naar Nederland met Molukse militairen, vrouwen en kinderen op de Atlantis, februari 1951

4) DE ZELFZORG

HET TIJDELIJK VERBLIJF WORDT EEN PERMANENT VERBLIJF

Het tijdelijk verblijf van zes maanden in Nederland duurde langer dan verwacht: Soekarno had de Verenigde Staten van Indonesië (VSI) laten instorten en de Republiek Indonesia (RI) nam direct verschillende staten op. De RI werd onder Soekarno een eenheidsstaat. Daardoor hadden niet alle staten van Indonesië evenveel macht, maar kwam alle macht bij Soekarno te liggen.

De proclamatie van de RMS in 1950 was een reactie op het instorten van de VSI. Het veroorzaakte meer politieke onrust, waardoor de Molukse militairen in 1951 niet binnen drie tot zes maanden konden terugkeren naar de Zuid-Molukken. Het resulteerde in een permanent verblijf in Nederland.

DE WOONOORDEN

Pas in januari 1951 werd bekend, dat Molukse militairen en hun gezinnen vanaf maart zouden aankomen in Rotterdam: er moest met spoed woonruimte gezocht worden. Er was echter weinig woonruimte door oorlogsvernielingen en de explosieve bevolkingsgroei. De woningnood was groot. Na aankomst werden de Molukkers in woonoordern geplaatst: de voormalige kampen Vught (Lunetten) en Westerbork (Schattenberg), kazernes en kloosters. Omdat het verblijf kort leek te zijn en het zomer werd, werden er weinig eisen gesteld aan de woonoordern. Pas in de jaren zestig en zeventig werden de 'Ambonezenwijken' gebouwd. Lunetten is het enige woonoord dat anno 2015 nog bestaat.

DE ZELFZORG

In 1951 moest de Nederlandse staat voor de Molukse gemeenschap zorgen. Ze waren slechts voor een tijdelijk verblijf hier in Nederland. Bovendien was de concurrentie op arbeidsmarkt tijdens de wederopbouw na WOII erg groot. De komst van 4.000 Molukse mannen op de arbeidsmarkt zou de concurrentie er niet minder op maken.

In 1956 werd duidelijk dat het verblijf in Nederland permanent zou zijn en toen werd besloten, dat de gemeenschap zelf moest werken. De zelfzorg en de 60%-regeling werden ingevoerd. Deze regeling hield in dat 60% van de inkomsten aan de Staat moest worden afgestaan. De invoering van de zelfzorg stuitte op verzet: de Molukse mannen waren beroepsmilitair en kregen hun functie niet terug. Omscholing was nodig om te werken, maar in een land dat

zij niet hadden gekozen om te blijven. De Molukse gemeenschap was bovendien geïsoleerd zodat terugkeer naar de Molukken gemakkelijker zou zijn. Het isolement bleek nu tegen te werken door de taalachterstand.

Het verzet uitte zich door vernielingen van gezinskeukens, het kopen van producten op kosten van het Commissariaat Ambonezenzorg (CAZ), stakingen van kampraden en demonstraties in onder andere Den Haag. Het verzet was massaal, maar het had geen effect. Een aantal oudere Molukkers weigerde principieel te werken.

Demonstratie in Ybenheer tegen de invoering van de zelfzorg: "Wij zijn op doorreis naar ons Vrije Ambon. Assimileren in Nederland? Nooit!" (1956)

5) DE TREINKAPING

Op 23 mei 1977 werd er bij de Punt een trein gekaapt door negen Vrije Zuid-Molukse Jongeren. De treinkaping duurde 20 dagen en werd op 11 juni door militair ingrijpen beëindigd. De kaping was één van de Molukse acties in de jaren zeventig. In 1975 werd er al een trein gekaapt waarbij drie gijzelaars overleden. Vier 'stemmen' vertellen over de kaping.

DE TREINKAPERS

Op 23 mei om 9.08 kwam de trein bij de Punt tot stilstand. Tegelijk werd er een school in Bovensmilde bezet. Er werden direct mensen vrijgelaten, omdat de groep te groot was. Er bleven 54 passagiers gegijzeld. De Molukse jongeren eisten, dat andere 21 jongeren die deel hadden genomen aan eerdere acties werden vrijgelaten. Ook eisten ze

dat de Nederlandse Staat steun zou geven aan de onafhankelijkheid van de *Republik Maluku Selatan* (RMS, Republiek der Zuid-Molukken) en dat ouderen terug zouden kunnen keren naar de Molukken. Zes treinkapers overleefden het militair ingrijpen niet, waaronder de leider Max Papilaya (zijn jas is te zien in zaal 5). De drie kapers die het wel overleefden, werden veroordeeld voor beroving van vrijheid en wapenbezit.

"... Ik ben een Zuid-Molukse en een christen, en ben niet bang om te sterven. (...) Kijk niet naar mij als een kind dat de bedoeling heeft om met dit wapen mensen te doden."

- Hansina Uktolseja in een brief aan haar ouders.

DE GIJZELAARS

Ondanks dat de trein schuin stond en de hygiëne verslechterde, was de sfeer in de trein best goed. De meeste gijzelaars hadden begrip voor de reden dat de Molukkers de trein kaapten, maar wilden wel bevrijd worden. De gijzelaars voelden zich net als de kapers in de steek gelaten door de Nederlandse regering, omdat de kaping al zo lang duurde.

De gijzelaars voelden zich niet lang bedreigd door de Molukkers en de wapens. Tijdens deze kaping speelden de gijzelaars met sommige kapers af en toe spelletjes. Er werden ook medicijnen en kleding besteld voor de gijzelaars. Toen het 's avonds koud werd, leenden een paar Molukkers hun jassen uit.

Toch heeft de kaping een grote invloed gehad op de gijzelaars: sommigen schrokken nog lange tijd van harde

geluiden of durfden niet in grote mensenmassa's te zijn.

George Flapper was gijzelaar en is tegenwoordig bestuurslid bij stichting Zelfbeschikking Molukkers en Papoea's (ZMP). Hij vond dat de Nederlandse regering veel te hard had ingegrepen waardoor naast zes kapers ook twee gijzelaars overleden:

"Niet de kapers, maar de regering heeft de rechtsorde geschonden door zo hard in te grijpen zonder dat er direct mensenlevens in gevaar waren".

DE NEDERLANDSE REGERING

De regering was verdeeld over de beëindiging van de kaping. Den Uyl wilde onderhandelen, terwijl Van Agt direct wilde ingrijpen.

DRIES VAN AGT (MINISTER VAN JUSTITIE, CDA)

Van Agt, die eerst verantwoordelijke was voor dit soort acties, wilde vanaf het begin al een eind maken aan de treinkaping door militair geweld. Van Agt vond dat de kaping te lang duurde en de gezondheid van de gijzelaars in gevaar kwam. Zijn standpunt dat alleen militair ingrijpen een eind kon maken botste met het geweldloze onderhandelen van Den Uyl.

"Zij [Den Uyl e.a.] waren van mening dat we nog niet lang genoeg onderhandeld hadden. 'Laat ons nog een aantal dagen door proberen',

zeiden ze; drie, vier dagen, misschien wel een week, wie weet."

JOOP DEN UYL (MINISTER-PRESIDENT KABINET-DEN UYL, PVDA)

Den Uyl (1919-1987) was van 1973 tot 1977 Minister-president toen twee dagen voor de Tweede Kamerverkiezingen de trein werd gekaapt. Hij had al eerder een Molukse treinkaping meegemaakt en die eindigde door veel praten en onderhandelen, ook wel de *Dutch Approach* genoemd. Den Uyl wilde ook bij deze kaping onderhandelen, maar deed geen concessies aan de Molukse jongeren: ze kregen geen bus en vliegtuig om weg te vluchten en ook geen steun voor de RMS. Toen de onderhandelingen spaak liepen, heeft Den Uyl uiteindelijk toch toestemming gegeven voor een militair ingrijpen. Het geweld zag hij als

een nederlaag en noemde het een executie:

"...van mensen in overtreding, maar het is een executie."

DE MOLUKSE GEMEENSCHAP

De radicalisering van deze jonge kapers was kenmerkend voor een aantal groepen jongeren binnen de tweede generatie Molukkers in Nederland. Sommige jongeren zagen de kapers als helden, omdat ze opkwamen voor de onafhankelijkheid van de RMS en voor de Molukse gemeenschap in Nederland. Maar niet de hele Molukse gemeenschap stond achter de kapers, vanwege het gebruik van wapens en de gijzeling. Ook President Manusama keurde de gijzeling af. Dit betekende overigens niet dat het doel,

het nastreven van de RMS, werd afgekeurd.

"Die geweldacties die plaats hebben gevonden, zijn toch niet aangeslagen op het gehele Zuid-Molukse volk. De Zuid-Molukkers, die hebben achteraf de acties zelf toch betreurd en gezegd: "Nee, zo hoort het niet."
– President Manusama.

Mobiele eenheid bij De Punt, 1977

President Manusama tijdens de herdenkingsbijeenkomst voor de omgekomen gijzelnemers bij De Punt

Begrafenis van de overleden gijzelnemers

LITERATUUR

Barker, R., *Niet hier, maar op een andere plaats. De gijzelingen van Wijster, Amsterdam, De Punt en Bovensmilde* (Alphen aan de Rijn 1980).

Bootsma, P. en H. Dortmans, *De Molukse acties. Treinkapingen en gijzelingen 1970-1978* (Amsterdam 2000).

Knaap, G.J., W. Manuhutu, H. Smeets, *Sedjarah Maluku. Molukse geschiedenis in Nederlandse bronnen* (Amsterdam 1992).

Smeets, H., *Molukkers in Nederland* (Utrecht 1992).

Steijlen, F., *RMS: van ideaal tot symbool. Moluks nationalisme in Nederland 1951-1994* (Amsterdam 1996).

Wiegers, J., *'Dit is een kaping'. Ooggetuigeverslag* (Meppel 2007).

N.B. Dit is een selectie van de geraadpleegde literatuur.